

Przybyłowski, Jan

Mechanizm Kościoła : refleksja społeczno-pastoralna

Warszawskie Studia Pastoralne 12, 7-14

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

REFLEKSJA PASTORALNA

KS. JAN PRZYBYŁOWSKI

MECHANIZM KOŚCIOŁA Refleksja społeczno-pastoralna

W numerze 10 „Warszawskich Studiów Pastoralnych” ukazał się artykuł pt.: *Organizm Kościoła Chrystusowego*. Przedstawiona w nim koncepcja Kościoła jako „organizmu”, wymaga konfrontacji z postrzeganiem Kościoła jako „mechanizmu”. Efektem tej konfrontacji będzie wizja dynamiczna Kościoła. Jest to jednak temat na kolejną publikację. W tym przedstawieniu zostanie omówiony model mechaniczny Kościoła. Punktem wyjścia jest teza, którą sformułował Alfred Loisy: „Jezus zwiastował Królestwo, a przyszedł Kościół”¹. Autor w ten uszczypliwy sposób poddaje pod rozwagę wątpliwości, jaki rodzą się w odniesieniu do mechanicznego modelu Kościoła, który do dzisiaj w większym lub mniejszym stopniu wpływa na realizację jego misji zbawczej. Kościoła i Królestwa nie można utożsamiać. Królestwo jest o tyle obecne w Kościele, o ile Kościół jest związany ze swoim Panem, który uobecnia Królestwo. Kościół żyje tą obecnością Królestwa w Jezusie, Jego słowem i czynem, Jego życiem i śmiercią, które przekazuje w swej zbawczej działalności: w liturgii, w nauczaniu, w wypełnianiu przykazania miłości

KS. JAN PRZYBYŁOWSKI – prof. nadzwyczajny, kierownik Katedry Teologii Pastoralnej Fundamentalnej na Wydziale Teologicznym UKSW w Warszawie. Od czerwca 2010 roku prorektor ds. finansowych i naukowych w UKSW w Warszawie. Od 2006 roku prezes Polskiego Stowarzyszenia Pastoralistów i Duszpasterzy im Jana Pawła II. Autor licznych artykułów dotyczących przede wszystkim problematyki wychowania chrześcijańskiego, a także kilku książek o tematyce pastoralnej.

¹ *Jésus annonçait le royaume, et c'est L'Église qui est venue*. Cyt. za M. Czajkowski, *Wprowadzenie*, w: *Spotkania z Bogiem w Kościele*, t. 2, red. J. Charytański i in., Warszawa 1991, s. 54–55.

Boga i bliźniego, w kierowaniu życiem wspólnoty, w zaangażowaniu społeczno-kulturowym². Problematyka Królestwa nie będzie omawiana w tym artykule, natomiast zostanie zaprezentowana druga część wspomnianej wyżej tezy: „przyszedeł Kościół – a w domyśle: i ze wszystkimi ludzkimi naleciałościami funkcjonuje do dziś”. Obrazem tych odległych od idei Królestwa cech Kościoła jest „mechanizm”.

Mechaniczny model Kościoła ukazuje struktury jego organizacji i funkcje zarządzania działaniami eklezjalnymi. W tym modelu Kościół jest ukazany jako całość zbudowana z ustalonej odgórnie liczby elementów (diecezji i parafii). Poszczególne elementy są tak zorganizowane, aby odzwierciedlały w sobie cechy całości. Diecezje, a także analogicznie parafie, tworzą prawdziwy obraz Kościoła. Porównywalna budowa poszczególnych diecezji sprawia, że cały Kościół zachowuje identyczne cechy (jeden, święty, powszechny, apostołski). Kościół powszechny, który ma ustaloną strukturę Bosko-ludzką i ściśle określone funkcje zbawcze, od początku jego istnienia cechuje niezmienna hierarchiczność. Kościół diecezjalny buduje się wokół osoby i misji biskupa. Z tych racji powiązania między diecezjami wpływają na realizację misji zbawczej całego Kościoła. Celem dobrej organizacji Kościoła w modelu mechanicznym powinno być zatem efektywne usprawnianie działania poszczególnych diecezji, dzięki czemu całość mechanizmu kościelnego też będzie sprawna.

Model mechaniczny Kościoła jest bardzo prosty: Kościół ma jeden cel – zbawienie i jeden ośrodek władzy – hierarchię. Struktura Kościoła jest tak zorganizowana, że każdy element (diecezje, parafie) spełnia te same funkcje zbawcze (prorocką, kapłańską i królewską). Wszystkie diecezje działają według tych samych standardów określonych w Magisterium Kościoła, dla którego źródłem jest Objawienie (Biblia i Tradycja), i sprecyzowanych przez Prawo Kanoniczne. Nad wypełnianiem funkcji zbawczych czuwa hierarchia, która ma ściśle określone uprawnienia i obowiązki, dlatego ich zachowania są przewidywalne, a jednocześnie jest to gwarancją, że podstawowe funkcje zbawcze będą efektywnie wykonywane.

W mechanicznym modelu Kościoła najbardziej niepewnym elementem jest człowiek. Wyeliminowanie błędów popełnianych przez człowieka

² Tamże, s. 55.

jest możliwe poprzez ograniczenie inicjatywy laikatu i wyeliminowanie improwizacji w praktyce kościelnej, a w miejsce różnorodności nieprzewidywalnych zachowań członków wspólnoty eklezjalnej wprowadzenie wyspecjalizowanych i standardowych wzorców. Jeżeli uczestnicy organizacji kościelnej będą działać zgodnie z tym wzorcem, to ich zachowanie będzie przewidywalne, a skuteczność ich działania będzie zapewniona poprzez właściwą konstrukcję wzorca.

W strukturze organizacyjnej modelu mechanicznego Kościoła należy także ograniczać działalność niezależnych elementów oraz połączeń między nimi. Zgodnie z założeniami mechanizmu w działalności Kościoła należy dążyć do pionowej koncentracji władzy (uprawnień) i informacji (wiedzy). Niezawodność działania Kościoła jako sprawnego mechanizmu wymaga zatem centralizacji decyzji, wprowadzenia nakazowego administrowania i zachowywania reguły zależności hierarchicznej.

Centralizacja decyzji sprawia, że poszczególni uczestnicy mechanizmu kościelnego nie mogą samodzielnie działać, dzięki czemu zostaje wyeliminowane ryzyko podejmowania błędnych i wzajemnie sprzecznych decyzji oraz przedsięwzięć. Uczestnicy mechanicznej organizacji Kościoła mają za zadanie dosłowne realizowanie poleceń, nakazów i zakazów płynących od hierarchii (z góry) oraz przekazywanie wiarygodnej informacji do hierarchii (w górę). Hierarchia, na podstawie skumulowanych informacji, podejmuje decyzje o kierunkach działania eklezjalnego, zadaniach i metodach ich realizacji.

W mechanicznym modelu Kościoła należy uwzględnić podstawowe elementy zarządzania: planowanie, rozkazywanie, koordynowanie i kontrolowanie. Planowanie działań w tym modelu Kościoła jest tożsame z programowaniem i oznacza ustalenie harmonogramu realizacji określonych zadań, które wynikają z celu zewnętrznego wobec organizacji (cel zbawczy jest z góry założony i nie podlega dyskusji). Kościół Chrystusowy jest powołany do wypełnienia misji zbawczej. Z tego głównego celu wypływają szczegółowe zadania, które realizują diecezje i parafie. Programowanie dotyczy zarówno całego Kościoła, jak również diecezji i parafii. W programach należy uwzględnić przede wszystkim odpowiednie terminy realizacji wyznaczonych zadań.

Rozkazywanie dotyczy metod i sposobów realizacji zadań duszpasterskich. W modelu mechanicznym Kościoła uwzględnić trzeba spe-

cializację i standaryzację ról i funkcji, co sprawia, że świeccy członkowie wspólnoty kościelnej mają tylko minimalną samodzielność działania. Z tego względu dużą rolę spełnia system motywowania, aby zapewnić wierną realizację poleceń płynących od hierarchii. Systemy motywacyjne w modelu mechanicznym oparte są na zasadzie „kija i marchewki”. Z jednej strony występują silne bodźce negatywne, jak np. zablokowanie możliwości korzystania z posługi sakramentalnej, albo wykluczenie ze wspólnoty kościelnej, a z drugiej strony bodźce pozytywne w postaci różnych przywilejów.

Model mechaniczny Kościoła uwzględnia także relacje z otoczeniem, które wpływają na funkcjonowanie i działalność Kościoła. W Kościele jest głęboko zakorzeniona tradycja, z której wypływa potrzeba stałości, ciągłości i niezmienności. Kościół działa najbardziej skutecznie, gdy nie jest zmuszony do zmian i może zachować niezmienną swoją strukturę organizacyjną i metodykę działania duszpasterskiego.

Na działalność Kościoła modelowanego mechanicznie źle wpływają zbyt silne lub nieprzewidywalne zakłócenia (gwałtowne przyspieszenia lub opóźnienia). Kościół działa najsukuteczniej i najefektywniej w atmosferze wewnętrznego i zewnętrznego spokoju. Wszelkie zmiany, zwłaszcza nagłe, źle wpływają na sam Kościół i dezorganizują jego działalność zbawczą. Najbardziej skutecznym sposobem obrony Kościoła przed destrukcyjnymi wpływami otoczenia jest odcięcie się (odizolowanie) od świata. Kościół, dla wypełniania swojej misji zbawczej, może sztucznie tworzyć stabilne otoczenie poprzez odcięcie tych powiązań, które są bezpośrednią przyczyną (źródłem) zakłóceń. Tę izolację Kościoła od świata określa zasada: „Kościół dla Kościoła”. W praktyce oznacza to dążenie do samowystarczalności wspólnoty eklezjalnej, która zamyka się na dialog i współpracę ze światem.

W modelu mechanicznym Kościoła bardzo duże znaczenie ma wierność (lojalność) i dyspozycyjność hierarchii. Skuteczne działanie Kościoła na zewnątrz wymaga wyeliminowania wewnętrznie generowanych zakłóceń. Hierarchia musi podporządkować swoje ambicje osobiste realizacji zadań wynikających z misji zbawczej Kościoła. Jednocześnie nie może być kwestionowany przez wiernych świeckich autorytet władzy kościelnej i jej prawo do pełnej kontroli działań eklezjalnych. Zaznaczyć przy tym należy, że podstawowego porządku kościelnego nie burzą jednostkowe lub ukryte zakłócenia.

Model mechaniczny Kościoła najlepiej funkcjonuje w mniejszych strukturach (diecezjach, parafiach)³, które działają według ściśle określonych kryteriów duszpasterskich. W takich niewielkich strukturach przepływ informacji jest ułatwiony i dlatego władza kościelna może podejmować trafne i operatywne decyzje. Podstawowe funkcje zbawcze umożliwiają jasne określenie podziału zadań, kompetencji i odpowiedzialności, co ułatwia specjalizację funkcji i ról i standaryzuje działania kościelne.

Hierarchia jest wyraźnie wydzielona spośród ogółu wiernych, a jej rola i możliwości działania są jasno określone. Wierni świeccy są natomiast sprowadzeni do roli biernego przedmiotu, czyli wykonawców poleceń, gdyż uczestniczenie w wypełnieniu podstawowych funkcji zbawczych nie wymaga umiejętności, dodatkowych kompetencji czy szczególnej inicjatywy.

W Kościele, oprócz celu głównego, zewnętrznego, jakim jest zbawienie, realizowane są również cele wewnętrzne, generowane przez system organizacyjny Kościoła. Poza tym obok celów zadanych (oficjalnych), członkowie Kościoła formułują własne cele, które wynikają z indywidualnie określonego powołania chrześcijańskiego. Specjalizacja celów dotyczy także różnych grup, stowarzyszeń, organizacji kościelnych, których członkowie mają własne potrzeby. W tych grupach są także animatorzy, liderzy, moderatorzy, którzy posiadają różne przygotowanie specjalizacyjne do podejmowania działalności kościelnej. Mając odpowiednią wiedzę i informacje istotne dla funkcjonowania organizacji kościelnej, uzyskują oni automatycznie określone wpływy i odrzucają rolę dyspozycyjnych wykonawców. Gdy we wspólnocie kościelnej występuje kilka takich grup i mają one różne cele działania, to nieuchronnie pojawi się konflikt organizacyjny, który utrudni realizację misji zbawczej Kościoła.

Silne wpływy zewnętrzne, których źródłem są przemiany religijno-moralne, społeczno-kulturowe, polityczne, czy nawet ekonomiczne destabilizują działalność kościelną. Najbardziej groźne są wpływy nagłe

³ W Kościele powszechnym zastosowanie modelu mechanicznego z racji złożonej struktury administracyjnej, hierarchicznego ustroju, niesprzyjających uwarunkowań zewnętrznych (permanentne zakłócenia) jest utrudnione. Poza tym w dużych i złożonych organizacjach bardzo niekorzystne jest ściśle określenie kompetencji i centralizacja decyzji. Prowadzi to do wydłużenia kanałów informacyjnych, obniżenia wiarygodności informacji przekazywanej i zniekształconej przez wiele szczebli pośredniczących, błędnych lub nieaktualnych decyzji, utraty wiarygodności i autorytetu hierarchii, kryzysu zaufania i lojalności członków Kościoła.

i nieprzewidywalne. Jednak duże zagrożenia dla działalności kościelnej stwarzają także niepozorne zmiany zachowań ludzkich, które pośrednio przekładają się na postawy religijne wiernych świeckich (moda, obyczaje, styl życia, trendy kulturowe). Kościół powinien być przygotowany do reagowania na wpływy zewnętrzne. Jednak bez rozpoznania i sklasyfikowania zewnętrznych zagrożeń reakcja Kościoła jest nieskuteczna lub utrudniona. Bardzo dużą rolę odgrywa w tym względzie teologia pastoralna, której zadaniem jest także monitorowanie aktualnych warunkowań zewnętrznych działalności kościelnej, diagnozowanie przyczyn zagrożeń i wskazywanie środków zaradczych. Teologia pastoralna ma również za zadanie wykrywanie wewnętrznych zagrożeń i czynników hamujących działalność zbawczą Kościoła. Duża ilość zagrożeń zewnętrznych, które nie są zdiagnozowane może skutecznie ograniczyć efektywność realizowanych działań kościelnych.

Przemiany społeczno-kulturowe doprowadziły do tego, że zmieniły się kwalifikacje, możliwości działania i potrzeby członków Kościoła. Otoczenie (środowisko) Kościoła również uległo zmianie i stało się bardziej złożone, zmienne i nieprzewidywalne. Wzrost złożoności procesów środowiskowych sprawił, że rygorystyczna centralizacja decyzji, zunifikowanie struktur i standaryzacja ról organizacyjnych zmniejszają zewnętrzną efektywność działań kościelnych i często prowadzą do rezultatów przeciwnych do zamierzonych.

W modelu mechanicznym Kościoła podstawą funkcjonowania struktur organizacyjnych jest nakaz, posłuszeństwo i kontrola. Ograniczona jest natomiast samodzielność i inicjatywa. Eliminuje się konflikty wewnętrzne i zewnętrzne. Zarządzanie Kościołem – maszyną jest proste i łatwe – nie wymaga specjalnej wiedzy ani umiejętności. Ten model Kościoła wprowadza do jego organizacji elementarny porządek i ustala elementy optymalizacji działań zbawczych i samego zarządzania. Dyrektywy i rozwiązania organizacyjne tego modelu są nadal atrakcyjne i wykorzystuje się je w organizacji działań diecezji, a zwłaszcza parafii, które realizują misję zbawczą (cel podstawowy) i wynikające z niej niezmiennie funkcje zbawcze.

Podsumowanie

W modelu mechanicznym na funkcjonowanie i działalność pastoralną Kościoła ma wpływ pięć zmiennych: wspólnota eklezjalna (struktura),

członkowie społeczności kościelnej, misja zbawcza – cel podstawowy, funkcje zbawcze, otoczenie (środowisko). Kościół – wspólnota Chrystusowa – jest jeden, święty, powszechny, apostołski. Struktura kościelna jest scentralizowana i zhierarchizowana. Hierarchia jest podmiotem działalności duszpasterskiej, a pozostali członkowie społeczności kościelnej – wierni świeccy – stanowią przedmiot w wypełnianiu misji zbawczej. Cel podstawowy działalności kościelnej, czyli misja zbawcza – jest zadana Kościołowi przez Chrystusa i Jego wyznawcy nie mogą go zmienić. Funkcje zbawcze są niezienne, ale ich spełnianie zależne jest od stopnia udziału w kapłaństwie Chrystusowym. Środowisko, w jakim działa Kościół lokalny (diecezja, parafia), jest stabilne i przewidywalne są zachodzące w nim przemiany. Te główne założenia modelu mechanicznego pozostają aktualne, choć diametralnie zmienił się język, jakim Kościół sam mówi i jakim mówi się o Kościele. Okazuje się jednak, że wszelkie zmiany w Kościele i opinie o Kościele powinny być konfrontowane z Ewangelią o Królestwie.

Jezus głosił Ewangelię Bożą, mówiąc: „Nadszedł czas, zbliża się Królestwo Boże, nawracajcie się i wiercie w Ewangelię” (Mk 1, 14). Nadejście zapowiadanego Królestwa ziściło się w Kościele. To „Chrystus Pan ustanowił Kościół” – jest to prawda wiary (*de fide*). Związek Królestwa i Kościoła ujawnia się najpełniej w Osobie Chrystusa. Kościół ma wypełniać misję zbawczą, a bez Chrystusa nie może nikogo zbawić, a także Chrystus bez Kościoła nie chce nikogo zbawić. Kościół może służyć zbawieniu tylko takiemu człowiekowi, który się nawraca, czyli temu, kogo Chrystus dotknął swą łaską. Chrystus zaś nie chce udzielić przebaczenia temu, kto pogardza Kościołem. „Nie chciej zatem oddzielać Głowy od Ciała. Chrystus nie byłby wówczas cały. Cały zaś Chrystus nie istnieje bez Kościoła ani cały Kościół bez Chrystusa. Chrystus w całej swej pełni to Głowa i Ciało”⁴.

Królestwo Chrystusa objawia się w Kościele. Podstawowym posłannictwem Kościoła jest natomiast wypełnianie misji zbawczej i budowanie Królestwa Chrystusowego w świecie. Jeśli więc pojawiają się wątpliwości związane z wizją Kościoła, lub zastrzeżenia dotyczące jego działalności, to oznacza, że nadszedł czas jeszcze uważniejszego wsłuchiwania się w głos Chrystusa ogłaszającego nadejście Królestwa i wzywającego do nawrócenia, mojego nawrócenia.

⁴ Bł. Izaak, *Kazanie 11*, w: *Liturgia Godzin*, t. 4, s. 184.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor zeigt in diesem Artikel den Begriff der Kirche als „Mechanismus“. Dies ist eine Fortsetzung der Überlegungen über die Kirche als „Leib“. Die Konfrontation dieser beiden Begriffe zeigen das „dynamische Modell“ der Kirche. Der Ausgangspunkt der sozio-pastoralen Reflexion ist, dass die Kirche und Reich Christi in der Opposition ist. Ein Grund für eine solche negative Argumentation ist die Unterzeichnung der Vision der Kirche als „Mechanismus“. Der Autor führte eine kritische Analyse dieser Vision, und verweist in der theologisch-pastoralen Reflexion auf die Notwendigkeit der Fusion der Kirche und des Königreiches unter Bezugnahme auf die Person Jesu Christi.